

- ...?C21COM F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT&S21ALI&Z21ID (20.03.2017)
8. Костомаров П. И. Предания первоначальной русской летописи в соображениях с русскими народными преданиями в песнях, сказках и обычаях // Собр. соч. — СПб., 1904. — Т. 13.
 9. Лазарович М. В. Історія України. — 2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://libfree.com/125444658-istoriyaistoriya_ukrayini_lazarevich_mv.html (19.03.2017)
 10. Левченко М. В. Очерки по истории русско-византийских отношений / М. Левченко. — М., 1956.
 11. Литаврин Г. Г. Малоизвестные свидетельства о походе князя Игоря на Византию в 941 году // Восточная Европа в исторической ретроспективе: к 80-летию В. Т. Пашуто. — М., 1999.
 12. Літопис Руський (за Іпатіївським списком) / Переклад Л. Махновець. — К.: Дніпро, 1989. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/litopis-ruskij-povist-minulih-litread-357359-1.html> (18.03.2017)
 13. Малышевский И. Происхождение русской великой княгини Ольги св. // Київська старовина. — 1889. — № 7. — С. 1-27; № 8. — С. 325-353.
 14. Минакова Э. А. Князь Игорь Старый и «Игорева Русь» (первая половина X в.) / Э. Минакова. — Орел, 2004.
 15. Мирончик В. Д., Ігоскін Г. С. Історія України. — 2002. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/category/35/51/41/> (19.03.2017)
 16. Рыбаков В. А. Историческая концепция Нестора, «иже папися по летописець» // Русское подвижничество / Сост. Т. Б. Князевская. — М.: Наука, 1996.
 17. Рыбаков В. А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. / В. Рыбаков. — М., 1982.
 18. Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории / П. Толочко. — К., 1987.
 19. Фроянов И. Я. Киевская Русь. Очерки отечественной историографии / И. Фроянов. — Л., 1990.
 20. Шайкин А. А. Повесть временных лет: История и поэтика / А. Шайкин. — М.: НИ ИД «Русская панорама», 2011.
 21. Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах // Шахматов А. А. История русского летописания. Т. 1. Кн. 1. — СПб., 2002.

Олександр ЧЕРЕМІСІН

Херсонський державний аграрний університет

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В БЛАГОУСТРОЇ ОДЕСИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.

Abstrakt

In the present article the problem of participation of Odessa's local self-government in the sphere of town improvement during the second half of the XIX — the beginning of XX c. Financial resources of Odessa's budget in the revenue-expense items are studied; specific expenditures on renewal of engineering-technical infrastructure of the city of the studied period are investigated in particular.

На сучасному етапі українського державотворення відбувається реформування системи державного управління на принципах децентралізації. Прагнучи сформувати сучасну українську модель місцевого самоврядування, зокрема міського, суспільство не може не враховувати як новітній світовий досвід державотворення, так і національно-історичний. Саме цим визначається актуальність теми дослідження. Вивчення практичної діяльності органів міського громадського самоврядування залишається важливою передумовою для створення цілісної картини історичного процесу зокрема на Півдні України.

У другій половині ХІХ — на початку ХХ століття мали місце зміни інженерно-комунікаційного устрою південноукраїнських міст. Позитивна динаміка спостерігалася у всіх аспектах побуту й мала найрізноманітніші вияви: від модифікації сірників до появи в квартирах телефонів. Але темпи й хронологія модернізації побуту в містах регіону були різні. Це твердження стосується передусім таких структурних елементів міської інфраструктури, як благоустрій, водопостачання й каналізація, енергетичне господарство.

Звичайно, взірцевим містом у благоустрої, як сучасники, так і наступні покоління, вважали Одесу. За фінансове забезпечення міста відповідав будівельний комітет. Кошти його входили в систему міських фінансів, але муніципалітету заборонялося

ними користуватися на власний розсуд, тому будівельний комітет не був перевантажений листуванням із іншими інстанціями і не потребував спеціального засідання міської думи для розподілу бюджетних коштів. Він міг цілком самостійно використовувати їх на благоустрій і за рік облаштувати кілька десятків вулиць міста. Це явище позитивно виділяло Одесу серед інших південноукраїнських міст, які на її фоні виглядали цілком провінційно й безрадісно.

Проведення водогону в Одесі розпочалось раніше, ніж в інших південноукраїнських містах, — у 1862 р. У подальшому він знаходився в приватному водогінному товаристві, а тому до складу міського господарства не відносився. За використання каналізаційної мережі в Одесі з домовласників значної платні на користь бюджету не брали. Кожен, хто бажав підключитися до каналізації, повинен був за власний рахунок купити необхідне спорядження та під'єднатися до системи за визначеним планом міської управи. До початку XX ст. до каналізаційної мережі було підключено 47 % будинків [1, 73–124; 3, 67–131; 5, 156–176; 6, 86–167; 7, 72–145; 8, 98–156; 9, 2–3].

Усього на будівництво й розширення каналізаційної мережі було витрачено 1 400 000 руб., а потім щороку до 1917 р. майже 70 тис. руб. йшло на її розширення. Загальна кількість видатків із бюджету на утримання каналізації дорівнювала щороку близько 6,2 %, що значно перевищувало показники інших міст, навіть столичних. У Москві та Санкт-Петербурзі на утримання каналізації витрачали 3 % з міського бюджету, а в Ризі — 1,8 % [11, 60–64]. У середньому на душу населення в Одесі на утримання каналізації припадало по 61 коп. Витрати на видалення нечистот поділялися на три частини: очищення вулиць, полив вулиць, видалення бруду. Особливість цієї політики полягала в тому, що очищенню підлягали не всі вулиці, а лише ті, що проходили вздовж державних будинків. В Одесі вулиці очищувалися виключно міською будівельною комісією. В інших містах практикувалися підрядні заходи або за допомогою використання праці дворників.

Найбільш значна кількість витрат йшла на утримання наявних і будівництво нових підземних комунікацій і звалищ нечистот. Діючі підземні комунікації обходилися в 1880-х рр. близько 20 тис. руб. на рік із міського бюджету. Щороку вони

збільшувалися на 1,8 сажнів, і вже на початку XX ст. загальна довжина підземних комунікацій дорівнювала близько 38 тис. саж. Розширення каналізаційної мережі в Одесі відбувалося за рахунок спеціального напівкопійкового збору [6, 86–167].

Видатки на міське освітлення також становили значний відсоток у бюджеті. Щороку витрачалося близько 58 тис. руб., що складало 17 коп. на одного мешканця. Одеса в досліджуваній період освітлювалася газом і керосином. Електрична енергія в XIX ст. була лише на декількох вулицях столичних міст [11, 88–96]. У південноукраїнських містах електроенергія для освітлення поширилася вже на початку XX ст. В Одесі в 1890-х рр. переважало газове вуличне освітлення (67,7 % ліхтарів) над керосиновим [5, 156–176].

Вуличним освітленням займалися приватні газові товариства, плата визначалася з кожного ліхтаря. Керосиновим освітленням у всіх містах займалися підрядники. Вартість утримання ліхтарів була різною. В Одесі на утримання 1 газового ліхтаря витрачалося 18 руб. 20 коп., а керосинового — 15 руб. Таким чином, керосинове освітлення було більш дешевим, ніж газове. Вартість залежала від кількості витраченого палива. В Одесі ліхтарі працювали 2 500 годин на рік і кількість палива, яке витрачалося, ніхто не підраховував. Контроль за освітленням покладався на помічника міського інженера. Витрати на нього постійно збільшувалися кожні 10 років на 34 % [7, 72–145].

Серед видатків на міський благоустрій щороку кошти виділялися на утримання шляхів сполучення, мостових, шосе, тротуарів, набережних, річок. В Одесі на це йшло щороку близько 250 тис. руб., що становило витрати в середньому 71 коп. на одного мешканця. Різниця між утриманням наявних шляхів і будівництвом нових була досить значною. У 1890 р. на їх ремонт було витрачено 54 425 руб. 55 коп., а на будівництво нових — 183 062 руб. 82 коп. [10, 98–234].

Найбільша частина видатків із міського бюджету припадала на утримання бруківки, шосе й тротуарів, а витрат на набережні майже ніколи не було. Зокрема, на утримання мостових на рік доводилося витрачати суму близько 220 тис. руб., а шосе та тротуарів — до 20 тис. руб. Таким чином, кожен одесит на утримання мостових витрачав близько 60 коп. [6, 63–187].

Ставлення міського самоврядування до утримання шляхів сполучення було різним. Наприклад, в Одесі шосейною проблемою займався виключно муніципалітет, а за стан тротуарів відповідали домовласники. Муніципалітет лише виділяв кошти на тротуари біля державних і громадських будівель.

Для замощення вулиць використовувався граніт. Булижні мостові в Одесі були рідкістю. Нове вуличне замощення обходилося близько 174 тис. руб. на рік, а ремонт наявного — 46 тис. руб. Таким чином, ремонт був дешевшим, ніж нове покриття, майже в 4 рази. За ремонт асфальтного покриття міське самоврядування Одеси з бюджету сплачувало щороку товариству асфальтних робіт до 3 % вартості мостової (близько 2 тис. руб.). Витрати на мости не складали в Одесі значних сум і знаходились у межах 2 тис. руб. на рік [5, 134–189].

Утримання садів, парків, скверів щороку обходилося Одеському муніципалітету в суму близько 36 тис. руб., відповідно на одного мешканця припадало 11 коп. [2, 67–131; 4, 134–256]. Якщо порівнювати зі столичними містами, то витрати Одеси значно більші, оскільки в Москві та Санкт-Петербурзі вони становили 6 коп. на душу населення [11, 101–105].

Таким чином, слід віддати належне успіхам самоврядування в організації міського інженерно-технічного забезпечення, оскільки міські думи й управи діяли цілком самостійно, володіли засобами та методами реалізації своїх функцій, ефективно використали механізми прийняття й реалізації рішень із питань місцевого життя. Діяльність міського самоврядування Одеси в сфері інженерно-технічного задоволення потреб була на вищому модернізаційному рівні, ніж в інших містах і регіонах. Найбільша активність у цьому питанні припадала на 1860–1890 рр., коли в інших регіонах модерні явища знайшли вираження на початку ХХ ст. Муніципалітет Одеси вживав нових, перспективних заходів. Водночас вони знаходили реалізацію тільки після детального вивчення, визначення комерційної привабливості, життєвої необхідності та фінансової спроможності.

За умов «нового життя» на Півдні України модернізація інженерно-технічної інфраструктури набула якісно нових форм, оскільки муніципалітети вбачали в цьому не тільки комерційну справу, а й необхідну соціальну потребу (боротьба з інфек-

ціями, епідеміологічними хворобами), постійно звертаючись до європейського досвіду. Тому самоврядування Одеси діяло на зразок західноєвропейських муніципалітетів. У містах Півдня України доба інженерно-технічної інфраструктури почалася раніше, ніж в інших регіонах держави, ще в дореформені часи, саме завдяки Одесі і відбувалася значно швидшими темпами, оскільки перехід від традиційності до модерності мав значно вищі показники, а модернізація успішніше відбувалася саме в Одесі.

Література

1. Доклад бюджетной комиссии по проекту сметы доходов и расходов г. Одессы за 1903 г. — Одесса : Типография А. Шульце, 1903. — С. 73–124.
2. Обзор сравнительных таблиц доходов и расходов города Одессы за 1874–1880 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1881. — С. 56–134.
3. Обзорение отчетов Одесской городской думы за 1864–1868 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1871. — С. 67–131.
4. Отчет Одесской городской управы о движении городских сумм с объяснительною запискою за 1870, 1873–1874, 1876, 1880–1886, 1888–1899 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1900. — С. 134–256.
5. Отчет Одесской городской управы о движении городских сумм с объяснительною запискою за 1870, 1873–1874, 1876, 1880–1886, 1888–1899 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1900. — С. 156–176.
6. Роспись доходов и расходов города Одессы за 1850–1893 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1894. — С. 86–167.
7. Роспись доходов и расходов г. Одессы на 1887 г. с объяснительною запискою и приложением. — Одесса : Типография А. Шульце, 1887. — С. 72–145.
8. Сметы расходов и доходов города Одессы за 1894–1901 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1902. — С. 98–156.
9. Сметы доходов и расходов г. Одессы // Известия Одесского городского общественного управления. — Одесса, 1865. — № 1. — С. 2–3.
10. Сметы расходов и доходов города Одессы за 1894–1901 гг. — Одесса : Типография А. Шульце, 1902. — С. 98–234.
11. Финансы крупнейших русских городов / сост. Н. Бычков. — М. : Городская типография, 1894. — С. 60–64.